

МАСОВА? ПОПУЛЯРНА? ТРИВІАЛЬНА? ЯК НЕ ЗАБЛУКАТИ В ТРЬОХ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ СОСНАХ

АНОТАЦІЯ

У статті розглядається питання термінологічного означення масової літератури, співвіднесення термінів «масова», «популярна», «тривіальна» література. Наголошено, що дефініції масової літератури спираються на різні критерії: жанровість, розповсюдженість, успіх. Найчастіше масову літературу розглядають як опозицію до «високої», «серйозної», «елітарної». Визначення масової та популярної літератури залежать від концепцій масової й популярної культури, в межах яких вони розвинулися.

Ключові слова: масова культура, масова література, популярна література, тривіальна література, маскульт, терміни.

Художня література не є звичайним нагромадженням текстів, їх автоматичною сумою – письменство функціонує як складний механізм, здатний до самоорганізації. На думку Ю. Лотмана, під час цієї самоорганізації відбуваються два типи дій: по-перше, певні тексти взагалі виводяться за рамки літератури; по-друге, ті, що залишилися, вибудовуються ієрархічно, піддаються «таксонометричній оцінці» [9]. Неодмінною складовою внутрішньолітературного механізму є «вертикальна» оцінювальна шкала, де позначено «верх», «низ», між якими існує «проміжна сфера». Відповідно до цієї шкали виділяють літературу «високу» і «низьку», або, як їх умовно означив російський дослідник І. Саморуков, «літературу №1» і «літературу №2»: перша охоплює канонізовані, визнані, інноваційні тексти, друга ж охоплює решту творів, повноцінність яких береться під сумнів (лубки, белетристика, «наївна» література, формульні наративи тощо) [15].

«Літературу №2» описують за допомогою ряду слів: *масова, популярна, тривіальна, формульна, розважальна, ескапістська, комерційна, бульварна, банальна, «дешева», вульгарна література, белетристика, паралітература, псевдолітература, сублітература, кітч-література, треш-література, «ширвжиток», «читво», «макулатура», «літмасовка», etc.* Як бачимо, «термінологічних сосен» насправді не три, а на порядок більше, проте в рамках цієї статті зупинимось на трьох найбільш уживаних термінах: масова / популярна / тривіальна література.

Паралельне вживання значної кількості термінів свідчить і про складність феномена масової літератури, і про відсутність загально-прийнятого понятійного апарату для її опису. М. Литовська твердить, що вибір конкретного терміна залежить від аспекту масової літератури, що береться до уваги: «У дослідженнях масової літератури (ширше – масового мистецтва) на перший план висувається то одна, то інша її якість. Залежно від цього *масова* (належна масовому суспільству) література іменується *популярною* (запобуваною найширшою аудиторією), *тривіальною* (такою, що відтворює суспільні й художні стереотипи), *низькою* (кітчовою, естетично низькопробною)» [10, с. 41].

Окремі терміни міцно закріплені в національних наукових традиціях дослідження масової літератури. В англійській критиці частіше вживаються терміни *popular literature, kitsch literature, lowbrow art, pulp fiction*, французька традиція застосовує термін *paraliterature*, німецька – *Trivialliteratura*. Усталення кожного з термінів зумовлене його зв'язком з певною теоретичною концепцією, яка з'ясовувала природу явища.

Найбільш уживаним є термін «**масова література**». Його ж визнають і найбільш неоднозначним, розпливчастим, проблематичним для чіткого окреслення. На думку Н. Литвиненко, «термінологічне вживання» слів «масова література» або «масова культура» «сполучається із метафоричним, необов'язковим, випадковим» [7, с. 5]. Прикметник «масовий» може набувати різних смислів: творений масами, творений для мас, поширений (популярний). Через багатозначність поняття «масовість» вчені висловлюють критичну настанову щодо нього: Т. Беннет називає поняття маскульт «безплідним», а Дж. Сторі – «порожньою концептуальною категорією» [16, с. 13-14]. Ті ж закиди правомірно адресувати терміну «масова література».

У монографії «Література і суспільство: вступ до соціології літератури» Л. Гудкова, Б. Дубіна, В. Страда описано кілька типових позицій розуміння прикметника «масове». При цьому кожне значення терміна уточнюється через відповідну протилежність:

- маскомунікативне, технічно тиражоване – на протипагу до «традиційного, «ручного», «одиночного», «справжнього»;
- загальнодоступне й легке – проти складного;
- розважальне – проти серйозного, проблемного;
- всезагальне – проти індивідуального;
- низьке, вульгарне – проти високого, піднесеного;
- «західне» (як синонім індивідуально-споживацького чи ліберально-демократичного) проти «свого» («радянського»);
- шаблонне, охоронне, традиціоналістське – проти елітарного, радикально-експериментаторського і навіть «класичного» [1].

Термін «масова література» співвідноситься з поняттями «масове суспільство», «масова свідомість», «масова культура», «масова людина», а отже, асоціюється з філософсько-культурологічними й соціологічними концепціями, несе в собі тягар наукового критицизму, нагромадженого протягом ХХ століття супроти цих явищ. Не всі вчені, однак, погоджуються зі зближенням понять «масова література» і «масова культура». Ю. Лотман розмежував їх історично. У статті «Масова література як історико-культурна проблема» теоретик наголошував, що застосовує ключовий термін до «конкретних історичних явищ» і що «його не слід змішувати із поширеним у соціології поняттям «масової культури» як певного специфічного явища ХХ століття» [9]. Н. Литвиненко критикує цю тезу Ю. Лотмана: на її думку, вчений «...не цілком враховує, що за хронологічного, якісного і обсягового не збігання цих понять у них спільна генеза, спільна генеалогія» [7, с. 9].

Підходи до визначення «масовості» культури та літератури можна умовно поділити на «кількісний» і «якісний». Відповідно до першого, масова культура – це «просто культура, яка подобається значній кількості людей» [16, с. 21]. Тоді дефініція «масової літератури має враховувати її значну розповсюдженість і здатність відповідати смаку якнайширшої аудиторії. У такому смислі прикметник «масова» зближений зі словами «популярна», «успішна». Кількісний підхід покладено в основу тлумачення феномену масової літератури у підручнику «Література і суспільство»: «Масовою літературою зазвичай називають численні різновиди словесності, зверненої до гранично широкої, неспеціалізованої аудиторії сучасників і такої, що реально функціонує в «анонімних» колах читачів» [1].

І. Саморуков вважає соціологічно-кількісний аспект розгляду низової словесності доволі проблематичним: «Що саме вважати «масовим», а що «немасовим» у сучасну добу, яку часом називають добою масового суспільства, адже в сучасному суспільстві масовим стає все: культура, виробництво, видовища? Що заважає, наприклад, визначити всю «сучасну літературу» як «масову»?» [15]. Критично оцінила «кількісні» інтерпретації природи масової літератури Т. Гундорова, особливо щодо оперування поняттям «тираж» стосовно сучасного українського письменства: «...Феномен масової літератури зовсім не зводиться до тиражів. Хоча у нас чомусь тираж є чи не основним аргументом у дискусіях про масову культуру. Масова культура – культурне, естетичне, соціологічне явище, яке визначається своїми законами жанртворення, стилетворення, продукування і рецепції. Масова культура – неминучий продукт і супутник процесів модернізації (і технологічної, і світоглядної)» [19, с. 56].

Отже, в розумінні феномена масової літератури важливо враховувати її функціонування – за словами О. Захарова, «той суспільний спосіб, яким воно (масове мистецтво) створюється, поширюється і використовується» [3, с. 5]. К. Гелдер розгортає тезу про те, що популярна белетристика не дорівнює звичайній сумі текстів, а включає «виробництво», «дистрибуцію (включно із промоцією та рекламою)» та «споживання» [22, с. 2] – усе це в сукупності К. Гелдер називає «функціонуванням» (processing) у широкому сенсі слова. П. Свірські стверджує, що критерії віднесення твору чи то до високої, чи то до масової літератури включають такі «процесуальні» показники: ім'я та репутація видавця, назва серії, ім'я та репутація автора, розмір початкового тиражу, престижність книжкового жанру, позиціонування на ринку збуту (хто закупає книгу і з якою метою), а також попередні оцінки критикою [28, с. 86-87].

Функціональність терміна «масова література» пояснюється соціологічним аспектом розгляду явища. За хрестоматійним висловлюванням Ю. Лотмана, «поняття «масової літератури»

...поняття *соціологічне*. Воно стосується не стільки структури того чи іншого тексту, скільки його соціального функціонування в загальній системі текстів, які складають дану культуру. Таким чином, поняття «масової літератури» в першу чергу визначає ставлення того чи іншого колективу до певної групи текстів» [9].

На думку тартуського дослідника, масовій літературі приписуються дві ознаки, що виключають одна одну: масова література є «більш поширена в кількісному відношенні частина літератури. У розподілі ознак «поширена – непоширена», «читана – нечитана», «відома – невідома» масова література отримує марковані характеристики». Заразом із погляду панівних норм ця ж література є «поганою», «грубою», «застарілою», вона оцінюється як «виключена, знехтувана, апокрифічна» [9].

Найчастіше «якісні» визначення масової культури і літератури створюються за «від'ємною» моделлю, шляхом їх відмежування від «високої». Масову культуру описують як «залишкову категорію, до якої належать ті культурні тексти і практики, що не відповідають стандартам високої культури» [16, с. 21-22]. Виходячи з прийнятої ієрархії, масова культура відповідає її «низу» і є «низькою», «низькоякісною» [16, с. 22]. Так, у дефініції М. Мельникова, в якому «...масова література виступає як універсальна, трансісторична оцінна категорія, що виникла внаслідок неминучого розмежування художньої літератури за її естетичною якістю» [11, с. 178].

У багатьох словникових визначеннях, поряд із акцентуванням поширеності масової літератури, міститься її негативна оцінка як явища, позбавленого естетичної вартості, зорієнтованого на поганий смак. В. Халізев зазначає: «Масова література – це сукупність популярних творів, які розраховані на читача, не прилученого (або мало прилученого) до художньої культури, невибагливого, такого, що не володіє розвиненим смаком, не бажає або не спроможний самостійно мислити і по достоїнству оцінювати твори, який шукає у друкованій продукції головним чином розваги» [17, с. 162]. Подібні оцінки відчитуються в словниковій статті «Масова література» у двотомовій «Літературознавчій енциклопедії» за редакцією Ю. Коваліва: «Масова література, або Тривіальна література – широко тиражована розважальна або дидактична белетристика, адаптована для розуміння пересічним читачем, переважно позбавлена естетичної цінності» [8, с.18]. Негативна характеристика масової літератури як низькоякісної міститься у словниковій статті «Лексикону загального та порівняльного літературознавства», що написана П. Рихлом: «Масова література (тривіальна література)... багатотиражна розважальна та дидактична белетристика, позбавлена естетичної вартості, розрахована на масове споживання її як продукту «індустрії культури» [14, с. 315].

Зневажання масової культури і масової літератури віддзеркалюється у використанні скорочених варіантів слів. Американський учений Д. Макдональд, який запровадив термін «масова культура» до наукового обігу, згодом утворив скорочену його форму – «маскульт», що виражає презирство до вторинного явища: «Маскульт не пропонує своїм споживачам ні емоційного катарсису, ні естетичного досвіду, бо це вимагає зусиль. Він, як конвеєр, виробляє уніфікований продукт, чия проста мета – це навіть не розвага, бо це включає життєву активність і тому потребує зусиль, але лише забуття. Він може стимулювати чи бути наркотиком, але має легко перетравлюватися. Він нічого не вимагає від читача, бо повністю йому підвладний. Але й нічого не дає» [25, с. 9]. Д. Макдональд категорично відмовляє маскульту в естетичній якості: «оскільки він насправді узагалі не є культурою», то «у нього немає навіть теоретичної можливості бути гарним». Критик підсумовує: «Це не просто невдале мистецтво. Це не-мистецтво. Це навіть анти-мистецтво» [25, с. 9]. За аналогією, термін «масова література» вживається в скороченій формі «масліт». Вона акцентує негативну конотацію поняття, що наближається значенням до слів «читиво», «мотлох», «макулатура».

Щоб уникнути оцінювання масової літератури, сучасні вчені віднаходять інші її сутнісні риси, які кладуть в основу дефініцій. Так, у визначенні І. Саморукова поєднуються критерії популярності і жанровості: «Під масовою літературою ми маємо на увазі, по-перше, літературу, що видається великими тиражами, по-друге, що має чітку жанрову атрибуцію (детектив, бойовик, жіночий роман, історико-патріотичний роман)...» [15]. Жанровості як істотної рисі масової літератури віддала перевагу М. Черняк: «Термін *«масова література»* є досить умовним і позначає не стільки широту поширення того чи іншого видання, скільки певну жанрову парадигму, до якої входять детектив, фантастика, фентезі, мелодрама та ін.» (виділено в тексті. – С.Ф.) [18, с. 5]. Жанр трактується як визначальна категорія для масової літератури («популярної

белетристики») в монографії К. Гелдера: «Популярна белетристика: логіки та практики літературного поля». Уже у вступі до книги дослідник стверджує: «Популярна белетристика – це по суті жанрова белетристика» [22, с. 2].

Задля чіткішого розуміння терміна «масова література» варто співвіднести його з термінами «популярна» та «тривіальна» література. Перший із них, на перший погляд, начебто не містить негативних сенсів, на противагу до «масової літератури»: він асоціюється із позитивним явищем літературного успіху, запотребованості, поширеності певних творів. С. МакКрекен справедливо вказав, що смисл слова «популярний» змінився за останні триста років: «Його початкове значення «народний, людський» (of the people) набуло додаткового культурного виміру, коли його почали застосовувати, щоб описати легкий, зрозумілий стиль. До початку ХХ століття його використовували, описуючи газети й художню прозу. Все ж термін завжди був суперечливим, означаючи, з одного боку, автентичний голос народу, а з іншого боку – його невігластво, вульгарність і піддатливість до маніпуляцій» [24, с. 20].

Р. Вільямс у книзі «Ключові слова. Словник культури і суспільства» (1983) окреслив шість значень поняття «популярний»: 1) належний людям, народу; 2) низький чи простий (ниций); 3) уподобаний багатьма людьми; 4) такий, що продумано (навмисно, свідомо) прагне прихильності чи широкого схвалення (що асоціюється із «комерційним»); 5) маловартісний (як протилежність до «якісний»); 6) минула та сучасна література / культура / мистецтво, створені народом [29, с. 184-186]. Деякі значення, звісно, перекривають одне одне, але загалом, на думку Д. Джонсона, таке «...змішування негативних... та позитивних... конотацій спонукає нас уточнювати, що саме означає термін в конкретному контексті» [23, с. 4].

С. Лі Гаррінгтон і Деніз Д. Білбі у статті «Конструюючи популярне: культурна продукція і споживання» відзначають, що те чи інше значення терміна «популярний» актуалізується залежно від контексту і від самого об'єкту чи практики, про які йдеться [26, с. 2]. Крім того, кожне зі значень терміна у словосполученні «популярна культура» міцно пов'язане із конкретною теоретичною традицією. На думку Д. Стрінаті, «будь-яка спроба визначити популярну культуру неминуче включає її аналіз та оцінку. Тому видається складним визначати популярну культуру окремо від теорій, створених для її пояснення» [27, с. XIV].

І все ж, внутрішня суперечливість термінів «популярна культура», «популярна література» поступово згладжується. Д. Джонсон стверджує, що словосполучення «популярна література» нині сприймається як усталений термін академічної науки, без відтінку суперечливості чи негативності. Таке устійнення спричинене паралельним плідним розвитку «культурологічних студій», де «популярна література» розглядається як один із проявів популярної культури, поруч із кіно й телебаченням [23, с. 5]. Д. Джонсон подає «мінімальне визначення» поняття «популярна література», де відсутні негативні оцінки явища: «образне письмо, що має широку аудиторію» (imaginative writing with wide appeal). Притому вчений визнає, що така стисла дефініція може бути усього лише відправним пунктом для подальших студій [23, с. 5].

Б. Менцель наголошує, що термін «популярна література» відповідає розвитку теорії сприймання літературного твору: «Я пропоную застосовувати поняття «популярна література» замість понять «масова література» чи «тривіальна література», тому що воно охоплює не лише виробництво, структуру, способи публікації й поширення літературних текстів, але і їх рецепцію. Поняття «популярний» може також означати «народний», «простонародний» чи «масовий», але головний акцент переноситься тут на рецепцію, що розуміється в широкому смислі – як форма культурної практики. Під популярною літературою мається на увазі в першу чергу матеріал для читання, *бажаний* для більшості читачів, а не така література, яка *виробляється* для більшості» (курсив у тексті. – С.Ф.) [12, с. 394].

Дж. Сторі в підручнику «Теорія культури та масова культура» наводить таблицю протиставлень, яка ілюструє, чому з прикметником «популярний» подеколи зв'язані негативні конотації: популярна преса – якісна преса, популярне кіно – високохудожнє кіно, популярні розваги – високе мистецтво [16, с. 25]. Отже, «це культура для тих, хто нездатен зрозуміти (а оцінити – й поготів), культуру справжню...» [16, с. 25].

Р. Вільямс у праці «Ключові слова: словник культури та суспільства», характеризуючи синонімічні терміни «популярна література» і «сублітература», наділяє їх виразно негативними конотаціями: терміни запроваджені «для того, щоб описати твори, які можуть вважатися

художньою літературою, але які позбавлені образності або творчого характеру, тому не становлять естетичного інтересу і не є мистецтвом [29, с. 186].

У «від'ємних» дефініціях «популярної літератури» вбачаємо витоки небажання ототожнювати терміни «масова література» і «популярна література». М. Штейнман зазначає: «Якщо термін «масова література» вказує як мінімум на сферу побутування чи поширення, то словосполучення «популярна література» не несе вказівки на те, де саме, в яких прошарків читачів вона, власне, популярна. У результаті складається враження, що популярність літератури достатня для зарахування її до маргінального поля, на відміну від літератури елітарної» [21]. Негативне значення понять «популярна» культура, література, мистецтво увиразнюється завдяки скороченій формі слова – «попса», тобто, за Г. Костіною, «максимально спрощена, дешева, кітчева продукція, що має яскраво виражений комерційний характер» [6, с.213].

Ототожнення термінів «масова – популярна література» викликає критику багатьох дослідників, позаяк популярністю можуть користуватися (і користуються) твори високої естетичної вартості, літературна класика. Ясна річ, що тут ідеться про популярність не на короткій дистанції, а в універсальному історичному сенсі. Через це, приміром, К. Гелдер вводить розрізнення понять «популярна белетристика» й «популярна література». Остання може включати й класичні тексти, наприклад, романи Джейн Остін, які, користуючись особливою любов'ю читачів, стають «бестселерами», а згодом і «супер-селерами», «топ-селерами» [22, с. 11]. Лише за критерієм популярності не можна ідентифікувати текст як такий, що належить до популярної белетристики.

Подібно інтерпретує поняття «популярність» Г. Костіна: «...популярність, поширеність культурного феномена не свідчить про його спрощеність і приналежність виключно до сфери масової культури. Популярними, тобто доступними і відповідними певному рівню розуміння, можуть бути явища і високої, елітарної культури, і явища культури народної» [5, с. 117]. Дослідниця зазначає, що навіть ставши вельми популярним, предмет не втрачає своєї елітарності. За приклади вона бере музику П. Чайковського, вірші С. Єсеніна, живопис «передвижників» тощо, які мають у структурі рівні загальнодоступні та зрозумілі лише фахівцям [6, с. 214].

Термінологічна пара «масова / популярна» література співвідноситься із парою «масова / популярна» культура, яку вчені протиставляють за різними критеріями. Згідно з концепцією С. Шапінської, вони розмежовуються історично: «...Популярна культура є універсальною категорією, оскільки була присутня як частина загальнокультурної ситуації в будь-яку історичну добу, у той час як масова культура є частиною специфічного соціального універсуму, заснованого на структурах масового суспільства» [20, с. 4-5]. Д. Чейні розуміє масову культуру як один із чотирьох різновидів популярної, поряд із доіндустріальною, урбаністичною і фрагментарною [За 20, с. 5].

На більшу широту терміна «популярна культура», яка містить у собі «масову», вказали М. Шадсон і Ч. Мукерджі у статті «Новий погляд на поп-культуру»: «...популярна культура охоплює різноманітні вірування і форми практичної діяльності, а також культурні об'єкти, які широко розповсюджені серед населення. Таке розуміння включає як народні вірування, форми практичної діяльності і різноманітні об'єкти, що мають коріння в локальних традиціях, так і масову культурну продукцію, що створюється за участі різноманітних політичних і комерційних центрів. Сюди входять як популяризовані зразки елітарної культури, так і форми, що мають народне походження, зведені в ранг музейної традиції» [13, с. 5].

Відповідно до цього, масову літературу можна зрозуміти як різновид популярної літератури, окреслений історико-хронологічно: він сформувався в індустріальному суспільстві ХХ століття. У такому разі термін «популярна література» буде охоплювати ширше коло понять, включно із давнішими формами низової словесності, а також і популяризованою класикою.

Т. Гундорова вбачає смислову відмінність у вживанні термінів «масова» і «популярна» культура: перший має негативну конотацію із адорнівською «культурною індустрією», другий більш нейтральний. Теоретик тлумачить поняття в такий спосіб: «Популярна» означає передусім культуру широко відому, однорідну, поширену, яка виражає смаки більшості і розрахована на споживання більшістю, і в цьому сенсі вона синонімічна поняттю масової культури» [2, с. 24]; «Популярна культура» позначає, з одного боку, культуру «загальнонародну», а також таку, яка існує на рівні «загальних уявлень» – такою «загальнонародною культурою» був, до речі, народницький проект української літератури у 19 ст. З другого боку, популярна культура у 19 ст.

набуває і вужчого змісту: так зокрема називається література полегшеного типу, наприклад жанр читабельної белетристики» [19, с. 56].

Вважаємо, що попри близькість понять «масова література» і «популярна література», їх не слід ототожнювати. Далеко не вся продукована масова література користується популярністю в читачів із різних причин (замалий тираж, невідповідність жанровому канону, нечитабельність, відсутність належної промоції тощо). Крім того, популярна література включає такий сегмент, як популяризована класика, яку не можна зарахувати до масової літератури. Історично популярна література давніша, однак на ранніх етапах існування літератури її популярність могла обмежуватися вузьким прошарком освіченої публіки, спроможної придбати дорогі книги. Масова література виникла пізніше, вона потребувала масового читача, а отже, масової грамотності, а також техніко-економічного способу масового виробництва дешевої літературної продукції.

У науковій літературі поняття «масова» і «тривіальна» література зазвичай ототожнюють. Як відомо, термін тривіальна література закріпився в традиції німецького літературознавства: вжитий М. Тальман у 1923 році, він розповсюдився у 1920-ті роки [14, с. 315]. Німецькі дослідники стверджують, що порівняно з англійським терміном «популярна література», німецький «тривіальна» має набагато сильнішу пейоративну конотацію. «Тривіальність» у найширшому сенсі (від лат. *trivialis* – звичайний, від *trivium* – перехрестя трьох доріг, місце публічного відпочинку) означає банальність, шаблонність, вульгарність, відсутність оригінальності.

У значенні «банальне» слово «тривіальне» вживається з кінця XVI століття. Називаючи масову літературу тривіальною, вчені підкреслюють стереотипність її художньої мови. За словами І. Ільїна, «тривіальна література плентається за читачем, волочиться у хвості його стереотипів сприйняття, вона не розширює його пізнавальний горизонт, а навпаки, зміцнює в його свідомості прийняті і поширені погляди і смаки, стандартизуючи їх і доводячи до рівня забобонів» [4, с. 156]. Сутність тривіальної літератури стає більш зрозумілою через співвіднесення її з термінами з протилежним значенням: авангардна література, експериментальна література.

Сучасні літературознавці пояснюють поширення тривіальної літератури певними суспільними законами: вона «несе комплекс соціокультурних цінностей, що відповідають рівню потреб і смаку масового споживача», оскільки розрахована на «комфортне споживання» [10, с. 55]. На думку М. Литовської, тривіалізація проблематики масової літератури виконує важливу функцію сублімації внутрішніх страхів і конфліктів пересічної людини [10, с. 56].

Отже, масова література постає «тривіальною» в одному зі своїх аспектів, а саме тяжінні до готових формул, кліше, стереотипів, до каналізації художньої проблематики. Проте далеко не вся масова література відзначається тривіальністю.

Оглянувши терміни, які найчастіше застосовуються на позначення «літератури №2», ми зупиняємося на терміні «масова література». Він має найбільший обсяг, охоплює белетристичні та документальні, прозові та поетичні жанри; твори успішні і такі, що не досягли своєї мети – здобути прихильність читацького загалу, але від того не перестали бути масовими за суттю. Зрештою, саме термін «масова література», попри всю неоднозначність і негативні конотації, став найбільш «масовим» як у середовищі сучасних критиків, істориків і теоретиків літератури, так і серед широкої читацької аудиторії, яка у той чи інший спосіб причетна до обговорення цього явища. У виборі терміна спираємося на авторитет таких знаних учених, як Ю. Лотман, Ю. Тинянов, Т. Гундорова, Л. Гудков, Б. Дубін, В. Страда, І. Саморуков, Н. Литвиненко, М. Черняк та ін.

Ключовими критеріями визначення масової літератури для нас є жанровість та спосіб функціонування літератури в суспільстві. Наразі можемо запропонувати визначення масової літератури: це сукупність літературних творів, які адресуються широкому читацькому загалу, функціонують за законами літературної індустрії відповідно до своєї виразно декларованої жанрової приналежності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гудков Л., Дубин Б., Страда В. Литература и общество: введение в социологию литературы / Л. Гудков, Б. Дубин, В. Страда. – М. : РГГУ, 1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iiek.edu.ru/publish/slcont.htm>.
2. Гундорова Т. Кітч і Література. Травестії / Т. Гундорова. – К. : Факт, 2008. – 284 с. – (Серія «Висока поліція»).

3. Захаров А. В. Массовое общество и культура в России: социально-типологический анализ / А. В. Захаров // Вопросы философии. – 2003. – № 9. – С. 3-16.
4. Ильин И. П. Постмодернизм от истоков до конца столетия: эволюция научного мифа / И. П. Ильин. – Москва : Интрада, 1998. – 255 с.
5. Костина А. В. Массовая культура как феномен постиндустриального общества / А. В. Костина. – Издание 4-е. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 352 с.
6. Костина А. В. Популярная культура // Знание. Понимание. Умение. – 2005. – № 3. – С. 213-215.
7. Литвиненко Н. А. Массовая литература и феномен массового в литературе и культуре: некоторые аспекты / Н. А. Литвиненко // Вестник Университета Российской Академии образования. – 2002. – № 1. – С. 4-33.
8. Літературознавча енциклопедія / Ю. І. Ковалів. – К. : Академвидав, 2007. – Т.2. – 624 с.
9. Лотман Ю. М. Массовая литература как историко-культурная проблема // Лотман Ю. М. О русской литературе / Ю. М. Лотман. – СПб. : Искусство-СПБ, 1997. – С. 817-836 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ad-marginem.ru/article18.html>.
10. Массовая литература сегодня : учеб. пособие / Н. А. Купина, М. А. Литовская, Н. А. Николина. – М. : Флинта : Наука, 2009. – 424 с.
11. Мельников Н. Г. Массовая литература // Введение в литературоведение. Литературное произведение: Основные понятия и термины: Учеб. пособие / Под ред. Л. В. Чернец. – М. : Высшая школа; Издательский центр «Академия», 2000. – С. 177-191.
12. Менцель Б. Что такое «популярная литература»? Западные концепции «высокого» и «низкого» в советском и постсоветском контексте / Б. Менцель // Новое литературное обозрение. – 1999. – № 40 (6). – С. 391-407.
13. Мукерджи Ч., Шадсон М. Новый взгляд на поп-культуру // Полигнозис. – 2000. – № 3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://sociologist.nm.ru/articles/mukerji_schudson_01.htm.
14. Рихло П. Масова література (тривіальна література) // Лексикон загального та порівняльного літературознавства. – Чернівці : Золоті литаври, 2001. – С. 315-317.
15. Саморуков И. И. К проблеме разграничения «массовой» и «высокой» литературы. Знаки канона в российской массовой литературе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://detective.gumer.info/txt/samorukov.doc>.
16. Сторі Дж. Теорія культури та масова культура / Дж. Сторі. – Харків : Акта, 2005. – 316 с.
17. Хализев В. Е. Теория литературы / В. Е. Хализев. – М. : Высшая школа, 1999. – 397 с.
18. Черняк М. А. Массовая литература XX века: учеб. пособие / М. А. Черняк. – М. : Флинта : Наука, 2007. – 432 с.
19. Чотири монологи про книжку Тамари Гундорової «Кітч і література»: О. Пронкевич, Р. Харчук, А. Матусяк, В. Неборак // Альманах «ЛітАкцент». – Випуск 2 / За ред. В. Панченка. – К. : Темпора, 2009. – С. 44-57.
20. Шапинская Е. Н. Очерки популярной культуры. – М. : Академический Проект, 2008. – 191 с.
21. Штейнман М. Популярная литература: Опыт культурного мифотворчества в Америке и в России / М. Штейнман // Вопросы литературы. – 2004. – № 5 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: magazines.russ.ru/voplit/2004/5/sh24.html.
22. Gelder, Ken. Popular Fiction: The Logics and Practices of a Literary Field. – Abingdon : Routledge, 2004. – 192 p.
23. Johnson, David. Introduction to part 1 // The Popular and the Canonical. – Debating Twentieth-Century Literature. 1940–2000 / Edited by David Johnson. – Routledge, 2005. – P. 3-12.
24. MacCracken, Scott. Pulp: Reading Popular Fiction. – Manchester; New York: Manchester University Press, 1998. – vi, 209 p.
25. McDonald, Dwight. Masscult and Midcult // Popular Culture: Theory and Methodology. A Basic Introduction / Ed. by Harold E. Hinds, Jr.; Marilyn F. Motz and Angela M.S. Nelson. – Madison : Popular Press / University of Wisconsin Press, 2006. – P. 9-14.
26. Popular Culture: Production and Consumption / Ed. by C. Lee Harrington and Denise D. Bielby. Wiley-Blackwell, 2000. – 368 pp.
27. Strinati, Dominic. An Introduction to Theories of Popular Culture. – London : Routledge, 1995.
28. Swirski, Peter. From Lowbrow to Nobrow. – Montreal : McGill-Queen's University Press, 2005. – 234 pp.
29. Williams, R. Keywords, a Vocabulary of Culture and Society. – New York, Oxford University Press, 1983.

SUMMARY

The article deals with the issue of terminological outlining of mass literature (popular fiction), the correlation of the terms “mass”, “popular”, “trivial” literature. It is emphasized that the definitions of

mass literature are based on different criteria: genre specificity, prevalence, success. Most often mass literature is regarded as the opposite to “highbrow”, “serious”, “elite”. The definitions of mass / popular literature depend on the concepts of mass / popular culture, within which they had developed.

Key words: mass culture, mass literature, popular literature (fiction), trivial literature, masscult, terms.

Оксана ФІЛАТОВА

© 2009

ВІД „СМЕРТІ” ДО „РЕАНІМАЦІЇ”: МЕТАМОРФОЗИ АВТОРСТВА В СУЧАСНОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

АНОТАЦІЯ

У статті робиться спроба виокремити загальний вектор осмислення гуманітарною думкою помежів'я ХХ – ХХІ століть найбільш дискусійної в літературно-теоретичній практиці проблеми – автора.

Ключові слова: автор, скриптор, суб'єкт писання, авторська функція, „біполярна єдність”.

Літературознавчий процес двадцятого століття щодо вивчення однієї з найбільш дискусійних у теоретичній практиці проблем – автора – позначений очевидними синусоїдальними коливаннями: від підкресленого „дистанціювання” на початку минулого століття до перспективного розвитку в „радянській школі” М.Бахтіна-В.Виноградова-Б.Кормана, від артикульованого імперативу „смерті автора” до зворотної реакції 1990-х років – „теоретичного воскресіння” суб'єкта, його відновлення після нищівної критики ... постструктуралістської доктрини” [12, с.126]. Історія можливостей і обмежень, взаємодії та протиборства наукових концепцій у дискурсі авторства, як нам видається, стала логічним підтвердженням універсального закону культури, що передбачає, згідно з відомою думкою Ю.Лотмана, конфліктне поєднання як мінімум двох одночасно протилежних і взаємодоповнюваних тенденцій [15, с.647-661], репрезентованих в динаміці реального культурного процесу. Відтак спробуємо окреслити специфіку означеної дихотомії в контексті критичного аналізу та узагальнення основних літературознавчих досліджень категорії автора.

Ю.Габермас, досліджуючи проблеми „громадянства і національної ідентичності”, щодо специфіки європейського суспільно-історичного процесу зауважував: „До середини 1980-х років історія начебто поступово увійшла в той кристалічний стан, котрий відомий як постісторія, якщо використовувати визначення, дане Арнольдом Геленом для того дивного відчуття, коли „все змінюється, але нічого не рухається далі”. <...> Тимчасом цей настрій змінився. Історія мобілізувалася, набула пришвидшення і навіть завирувала. Нові проблеми зсувають старі перспективи, і, що важливіше, відкриваються нові перспективи майбутнього, з'являються нові точки зору, що відновлюють нашу здатність до розуміння альтернативних напрямів дії” [5, с.50]. Чи не з більшою вірогідністю можемо адресувати твердження відомого німецького політичного філософа й соціолога українським реаліям останнього десятиліття ХХ – початку ХХІ століття, позначеним політичною активністю і соціальною креативністю, інституціональними змінами, інтенсивною інтелектуальною роботою. Кардинальні перетворення ініціювали перегляд попередніх наукових досягнень і пошук нових парадигм естетичного досвіду. Зокрема в умовах активного формування постколоніального літературознавчого дискурсу (post вживаємо в методологічному, не в діакронному науковому аспекті – О.Ф.) окреслилися проблеми не лише „переборення старих уявлень та підходів”, але й творення власних, акцентовано орієнтованих на національний досвід теоретико-методологічних концепцій [10, с.516, 421]. У сучасних координатах з-посеред актуальних і „найбільш перспективних” методологічних проблем літератури як науки, за визначенням Г.Сивоконя, постало завдання „осягнення САМОТОТОВЖНОСТІ ПИСЬМЕННИКА як неповторно-індивідуального ЗАКОНУ творчості, де